

'Misschien ben je maar een paar keer in je leven een held'

Door Frans Oosterwijk en Edward Swier

We schrijven Argentinië, 1978. Nederland wordt net geen wereldkampioen, verliest de finale. Maar meer nog dan het resultaat telde dat jaar maar één ding. Een vraag die nu nog actueel is. Hadden we wel moeten gaan?

Geef toe, u dacht aan het WK voetbal. In Argentinië.

Allicht.

Maar nee. Zelfs de ware hockeyfan zal zich amper herinneren dat er dat jaar een wereldkampioenschap hockey werd gehouden, eveneens in Argentinië nota bene. De finale, tegen Pakistan, ging (ook) verloren.

Zou er later dat jaar fanatiek geprotesteerd worden tegen de deelname van het Nederlands voetbalelftal aan het WK in het door de junta van Videla gegijzelde Argentinië, over de trip van de hockeyers was dat voorjaar ook discussie. De cabaretiers Freek de Jonge en Bram Vermeulen, voor wie de actie 'Bloed aan de paal' hun carrière kleurde, probeerden de KNHB nog tot het laatst te bewegen Videla te veroordelen én daarom thuis te blijven. Het zou een signaal zijn geweest, dat

mogelijk de druk op de voetbalbond KNVB zou hebben vergroot. Maar de hockeyers gingen, slechts een enkeling had vooraf zijn twijfels. En zelfs die stapte op 15 maart 1978 in het vliegtuig.

De trip is ruim 35 jaar later nog altijd onderwerp van gesprek. Voor Paul Litjens, die inging op een uitnodiging van Freek de Jonge om een week voor vertrek naar Argentinië een discussieavond bij te wonen. Voor De Jonge zelf, die weliswaar nu zeker weet dat ze het bij het rechte eind hadden om Videla en diens voor vele verdwijningen verantwoordelijke vazallen te veroordelen, maar destijds eigenlijk ook twijfelde of hij „alles wel zo zeker wist." En voor Hans Jorritsma, die in Argentinië zijn laatste toernooi als international speelde. In een vlammend verhaal in Vrij Nederland, doorspekt met talloze anekdotes die hockeyend Nederland destijds liever niet had gelezen, liet Jorritsma de week na het kampioenschap weten zich niet langer te willen laten misbruiken. In zijn ogen was hij, net als bij toernooien in Pakistan, Polen en India, in Argentinië ingevlogen om „in de behoefte aan ceremonieën ter meerdere glorie van heersende regimes te voorzien." Zijn dagboek kreeg de wrange titel 'Snoepreisje'.

„Het onderwerp leefde binnen de hockeybond helemaal niet", weet Jorritsma zich bijna vier decennia later nog te herinneren. Hij weigerde uit protest tegen het regime zijn zilveren plak. Als enige. „Ik denk dat ik dat zo weer zou doen. Het was iets wat ik zelf wilde. Ik had ook helemaal niet naar dat WK kunnen gaan. Maar dat doe je niet zo snel. We hadden allemaal veel tijd geïnvesteerd in de voorbereiding."

„Paul Litjens en ik hebben het er wel samen geregeld over gehad, zijn in Buenos Aires veel samen opgetrokken. Hij zat er ook mee, maar hij had geen zin in de nasleep. Paul had München (Litjens verliet de Spelen na de aanslag op de Israëlische ploeg, red.) al meegemaakt. We hebben uiteindelijk allebei gedaan wat we het beste vonden, elkaar er later ook niet op aangekeken. Al met al heb ik er geen spijt van, ik vind het goed zo."

Om de gebeurtenissen nog eens te reconstrueren en de ideeën van toen te herijken, ontmoetten Litjens en De Jonge elkaar in het koude voorjaar van 2013. Bij Freek thuis, in Muiderberg. Daar was het, ondanks de ingrijpende verbouwing, heel wat prettiger toeven dan in het Amsterdamse theater Frascati, waar Paul zich in 1978 een week voor het kampioenschap in het hol van de leeuw waagde. Voor een discussieavond welke feitelijk die naam niet mocht dragen.

Freek: „Ik heb er, na de uitnodiging om hier weer eens over te praten, erg veel over nagedacht. Wij waren wel heel erg zeker van onze zaak hè."

Paul: „Ik weet nog dat ik het een afschuwelijke avond vond."

Freek: „Dat kan ik me heel goed voorstellen."

Een half jaar voor dit gesprek zei je tegen ons dat, toen je binnenkwam, het wel leek alsof Hitler zelf die ruimte instapte.

Paul: „Ja, zo iets. Er zat een hele zaal vol en ik dacht die mensen een verhaal te kunnen vertellen, een verhaal dat anders was dan zwart of wit. Ik wist wat ik dacht en had het vertrouwen dat ik dat wel kon verwoorden. Maar, dat mechanisme werkte niet. Ik had die rapporten van Amnesty gelezen. Je kon moeilijk zeggen dat het vermelden van de feiten, door de mensen in de zaal, onjuist was. Dat klopte. De vraag was alleen wat ik daar als sporter aan dacht te gaan doen, wat effectief was én of ik mijn keuze met mijn geweten in overeenstemming kon brengen."

Freek: „Het was feitelijk nauwelijks een discussie. Iedere keer werd je voor de voeten geworpen: weet je dan niet dat er zoveel duizend mensen vermist zijn. Maar dat wist jij natuurlijk ook. En dan toch al die boosheid."

Paul: „Ik lag op de pijnbank, kwam steeds meer in de verdrinking. Die zaal daar was vol dynamiek, sprak me om mijn geweten aan, dreef me hoogmoedig in de hoek. Er ontstond een kracht. Freek, dat moet jij als artiest herkennen, maar dan in positieve zin. Nu waren ze tegen mij. Ze hadden met z'n allen het idee 'als we 'm beet hebben, zullen we 'm draaien.' Ik weet nog dat jij, Freek, tegen die zaal zei: hohoho, deze jongen wil in ieder geval nog nadenken. Maar die zaal....die. Ik werd gegrild."

Freek: „Ik ben blij dat ik klaarblijkelijk nog zo verstandig was. Maar ja, het was natuurlijk toch zo iets als de inquisitie. Er kwam een ketter binnen. En de keus was wat te doen: vierdelen of verbranden. Veel andere mogelijkheden waren er niet. Ik denk er vol schaamte aan terug, ben blij dat je me hier enigszins mee ontlast."

Paul: „De vraag is of je, als je het hartgrondig met de ander oneens bent, nog respect voor die persoon kunt opbrengen óf het een enorme zakkenwasser vindt. In die tijd was het denkpatroon: andersdenkenden deugen niet. Dat kwam in die zaal keihard op me af. Na afloop van die avond gingen we nog wat drinken, in een bar vlakbij Frascati. Daar kwam een meisje naar me toe dat fluisterde 'nou, toch veel plezier hoor'. Dat kon dus ook. Maar ik was wel redelijk van slag."

Freek: „We waren in die jaren ook flink geradicaliseerd over wat 'goed' of 'fout' was. Dat was ons ingepeperd door Loe de Jong, met zijn boeken over de Tweede Wereldoorlog. In de jaren zeventig hanteerden velen die strikte scheiding."

Freek, ook jij denkt dus met weinig vreugde terug aan die avond in Frascati?

„Discussieavonden als deze, dat deden we vaker. Ook na onze shows. Maar die bijeenkomsten begonnen me na twee keer al zo verschrikkelijk tegen te staan. Voor sommige mensen waren we niet hard genoeg. In Nederland heb je altijd al de rekkelijken en de preciezen gehad. Ik weet nog dat er de allereerste keer een man opstond die zei dat ons geluid uit Philips-speakers kwam. Dat kon niet, dat deugde niet. Dus, die moesten weg. En het moest ook allemaal vegetarisch, of liever nog

veganistisch, zijn. Je begeeft je met zo'n protest op gebieden.... Aan de andere kant, het was natuurlijk wel iets. Ik ben uiteindelijk in 2002 in Buenos Aires geweest, sprak met een vrouw die op de dag van de finale bij het stadion, aan de overkant van de straat, gemarteld was."

Paul: „Het was de tijd van het eindeloos discussiëren, maar het onderwerp zelf was natuurlijk ernstig genoeg om er voortdurend over te praten. Alleen is de vraag of je vandaag de dag nog aan een boycot zou denken. In die jaren was dat mode."

Hij haalt adem en vervolgt. „Ik was heus niet doof voor de argumenten die er lagen. Het waren feitelijk dezelfde die ik had om wel te gaan. We waren het eigenlijk maar over één ding oneens. Hoe geef je – kennis hebbend van de situatie daar – er uiting aan. Wat doe je er mee? Het is makkelijker om te zeggen 'als jij nou wat doet, dan blijven wij het eens.' Daar kwam het wel op neer. Ze wisten het, voor mij."

Freek: „Dat gaat natuurlijk vrij snel, het wordt al gauw gênant. Mensen maken het lijden van een ander tot hun argument."

Paul: „Je kunt toch niet maar je hele leven alles op het bordje leggen van mensen die wél naar een ander land gaan. Daar moeten we misschien maar eens mee ophouden."

Paul, werden jullie als hockeyers eigenlijk ingelicht over de situatie in Argentinië?

Paul: „Tuurlijk, je werd wel geïnformeerd. Niemand van ons kan zeggen: we hebben het niet geweten. Maar er werd niet heel actief over gediscussieerd. Volgens mij is er één keer een gesprek geweest waarbij gesteld werd dat er allicht mensen voor deelname zouden zijn, en misschien ook wel mensen tegen, maar dat het een ieder vrij stond te beslissen. Daarmee was de kous af."

Freek: „We begonnen vrij laat met onze actie, jullie besluit stond waarschijnlijk allang vast. Bram Vermeulen en ik wisten ook dat we geen schijn van kans hadden. Maar het was natuurlijk wel mooi geweest als jullie bijvoorbeeld met het hele team naar het plein, het Plaza de Mayo, waren gegaan. Of de prijs niet in ontvangst hadden genomen. Dat waren signalen geweest waarmee wij ons voordeel hadden kunnen doen. Zo van 'ze moesten wel, want het was te laat, maar dit en dat hebben ze alsnog gedaan'. Dat had de ideeën dat het er mis was bevestigd, dat hadden we kunnen uitbuiten."

Het ultieme doel was een boycot van de voetbalploeg. Maar die ging ook en werd nog bijna wereldkampioen.

Freek: „Er is geen voetballer uit die tijd die het me nog nadraagt, maar bondscoach Jan Zwartkruis, de man is onlangs overleden, heeft me dat zijn hele leven verweten. Die was er van overtuigd dat het anders was afgelopen als wij.... Hij vond het vooral vreselijk dat ze met het hele team als een dief in de nacht uit Nederland moesten vertrekken. Tsja, moet je trots zijn dat je dat dan hebt bereikt? Dat weet ik eigenlijk niet. Maar, achteraf is het wel verschrikkelijk jammer dat het niet gelukt is. Een boycot was in wezen zo'n simpele manier om gewelddoos eens iets te veranderen in de wereld...."

Er was enige historische achtergrond.

Freek: „Jazeker. In 1956 was Nederland zo'n beetje het enige land dat de Spelen in Melbourne boycotte, terwijl de hoofdrolspelers van het conflict, Hongarije en Rusland, wel gingen. Dat was onze achtergrond. Historisch gezien waren wij Nederlanders wereldkampioen boycotten! Dat we niet naar Melbourne gingen was wel iets. In 1952 zaten wij op Texel, luisterde ik op een radiootje met mijn vader naar de waterpoloverslagen. Helsinki was voor de geboorte van de sport én het gedoe eromheen. Er was geknoeid, de Joegoslaven protesteerden en de wedstrijd moest over. Dat had een enorme impact op mij."

Waar kwam de actiebereidheid in 1978 eigenlijk vandaan, was het een idee van jou, of van Bram Vermeulen?

Freek: „Er is een moment dat je zoiets bedenkt. Ik las in de krant wat er aan de hand was, had daar zo mijn ideeën over. Ik vond het direct pijnlijk. Als je gaat zitten kijken naar een WK voetbal in dat bewustzijn, de wetenschap dat er mensen verdwenen. Dat vond ik, in die tijdgeest, echt onverdraaglijk. Ik heb toen tegen Bram gezegd: dit vind ik, hier ga ik mee aan de slag. Take it, or leave it."

Het had direct nogal een impact.

Freek: „Ik overdacht het de ene nacht in bed, drie dagen later stonden we voor het eerst op de barricaden en weer twee weken later zat er een drol op mijn hek gesmeerd. Van wie? Van mensen die het onzin vonden, die zich door onze actie persoonlijk bedreigd voelden."

Bram deed mee, en werd zo mogelijk nog feller dan jij.

Freek: „Je zou natuurlijk ook kunnen zeggen, dat WK kijk ik dus gewoon niet naar. Maar daar weet de wereld vervolgens dan weer niets van. Dus hebben we meteen op het hoogste ingezet, een boycot. Als je radicaliseert, kan het snel gaan. Het werd echt een ding. Wat mij ondertussen wel irriteerde in de discussies was dat je opeens net deed of je iets heel erg zeker wist. Bram was daar helemaal schaamteloos in, zat aan al die mensen in de zaal uit te leggen hoe het moest. Het was de tijdgeest

van de jaren zeventig, van de linkse kerk. Enorm betweterig. Ik kreeg het daar steeds benauwder mee, dacht dat niet een half jaar vol te houden."

Van de politiek moesten jullie het niet hebben.

Freek: „Nederlandse politici wilden zich absoluut niet in de vingers snijden. Dat hockey, oké. Maar voetbal hè. Binnen de Partij van de Arbeid en de vakbonden was er totaal geen animo om achter ons te gaan staan, Wim Kok hield zich afzijdig. Terwijl de Argentijnse vakbonden werden genuilkorfd en er dus alle reden was om in actie te komen. Van Agt zei me later: ik was het wel met jullie eens, maar ja... Het schijnt een rare positie te zijn als je aan de macht bent. Eigenlijk kun je niks. Je bent gebonden. Dat heeft Hans van Mierlo ook zo gezegd. Er zijn krachten, ja dat wel, maar er is geen macht. Wij waren een kracht. En dat had aan kunnen slibben als we de grote partijen en de vakbonden achter ons hadden gekregen. Dan was er allicht een sfeertje ontstaan van 'we kunnen niet anders, we gaan niet'."

Organiseerden jullie die bijeenkomst in Frascati zelf?

Freek: „Skan, het Solidariteits Comité Argentinië Nederland, gaf ons informatie én nam ook de organisatie van avonden als Frascati voor zijn rekening. Het stond los van onze optredens."

En Paul, jij kreeg de uitnodiging, om er te verschijnen?

Paul: „Ik was toen geen aanvoerder, maar ik weet dat vanuit de hockeybond niemand zat te springen om daar acte de présence te geven. Ik vond dat dat nu juist wel moest. En, ik denk dat ze dachten: Paul is weggegaan in München, dus zal hij hier ook wel wat van vinden. Ik was, in tegenstelling tot anderen, ook nooit bang om mijn mening te verkondigen."

Freek: „Ach man, dat verklaart veel voor me. Nu snap ik waarom je het hebt gedurfd. München 1972, ik wist niet dat jij daar weggelopen was."

Paul: „We zijn toen met z'n vijven naar huis gegaan."

Maar nu ging je wel.

Paul: „Het grote verschil met München was dat ik daar ter plekke moest reageren op een plotse situatie. Op zo'n moment doet de één dit en de ander dat, al naar gelang zijn eigen opvattingen. Over de keuze om naar Argentinië te gaan, hebben we lang na kunnen denken. De vraag voor mij was of je

met een boycot überhaupt wat teweeg kon brengen. Anderen wilden van mij weten bij hoeveel gemartelden ik niet zou gaan. Dat vond ik heel onprettig. Maar ja, die argumenten had ik in München destijds ook gehoord. 'Als er vijf doden zijn blijf ik, bij zes ga ik twijfelen.' Dat is het rationaliseren van je gevoel, onmogelijk."

In 1980 gingen jullie niet naar de Spelen in Moskou.

Paul: „Dat was feitelijk een wonderlijke boycot, gestuurd door de Amerikanen. Omdat de Russen Afghanistan waren binnengevallen. Nou ja, volgens mij wordt er sinds 1860 tegen die rotsen daar aangeschoten. Steeds door een ander land. En onze reactie: we gaan niet. Als je er bestuurders over spreekt, zullen die allemaal zeggen dat de sporters het laatste woord hadden, dat de jongens stuk voor stuk vrij waren gelaten om te beslissen. Tsjá. Wat volgens mij voor ons vooral een rol speelde, was dat het toernooi gedevalueerd was. Australië ging niet, Duitsland en Pakistan ook niet."

Freek: „Toen hadden we weer een comité, met Harry Mulish onder anderen. En nu vonden we een boycot stom."

Terug naar 1978. Eenmaal in Argentinië draaide het wat Paul betreft om het hockey.

Paul: „Ik wilde hockeyen. Ik wilde wereldkampioen worden. Maar ik begreep bij aankomst ook wel meteen dat het een ander toernooi was dan alle andere. We werden van het vliegveld opgehaald, kregen met de bus een escorte van de politie. Stuk voor stuk griezels met van die grote spiegelzonnebrillen. Op de hoedenplank lagen hun mitrailleurs en patronengordels. Dat is wel even wennen. Je zit wel meteen in de sfeer van 'er klopt hier iets niet.' Ik heb die trip ook drie arrestaties gezien. Drie keer in die twee weken. En de rest van mijn 65-jarige bestaan nooit. Of ik er van schrok? Nou ja, nee. Dat zou ik een beetje dom hebben gevonden. Ik was niet verrast dat daar zulke dingen gebeurden. Dat wist je. Ik had het alleen nog nooit gezien."

Wat leefde er binnen jullie selectie?

Paul: „Binnen een team leven altijd zoveel verschillende opvattingen. Maar ik denk dat er niemand in ons team zat die zei dat er niks aan de hand was, die het maar kletspraat of verzinsels noemde."

De ambassadeur, Dorone van den Brandeler, zei dat wel.

„Dat was, op zijn zachtst gezegd, een beetje rare man. Wij hadden een boottochtje op de rivier, de Parana de las Palmas. Ik was wel een beetje missionaris-achtig, wilde het gesprek over de verdwijningen en politieke situatie steeds opbrengen. Zijn reactie was buitengewoon merkwaardig.

Die man zei doodleuk dat hij de dag ervoor nog een taxichauffeur gesproken had en dat er niks aan de hand was. Hoe kan je zoiets nou menen, zulke gesprekken als bron nemen voor je stellingname. Maar die mensen zijn er wel...."

Naar het Plaza de Mayo, waar de moeders in stilte protesteerden, ging jij echter ook niet, Hans Jorritsma wel.

Paul: „Maar, Hans moest ook wel. Beroepsmatig. Hij moest een stuk schrijven voor Vrij Nederland. Daar kreeg hij, begreep ik achteraf 2000 gulden voor. Dat had hij trouwens vooraf aan dat WK niet tegen mij gezegd. Ik zag pas waar hij mee bezig was geweest toen de Vrij Nederland in de bus viel."

Hans Jorritsma beschrijft een situatie waarbij jullie, aan het eind van het toernooi, tegenover elkaar stonden. Waarbij jullie ieder de keuze moesten maken over het wel- of niet aannemen van de zilveren medaille.

Paul: „Kijk, je zit in een team. Dat geeft een extra dimensie aan je vrijheid van beslissen. Je hebt daar mee te maken. In mijn beleving was het dan ook niet zomaar een beslissing van een split second. En, ik vond het een beetje nikszeeggend om die medaille te weigeren. Als je echt een flinke jongen bent, was je niet gegaan. Ik neem het hem niet kwalijk hoor, maar dit vond ik een opportunistisch gebaar, dat alleen maar goed van pas kwam voor zijn artikel. Ik vond het niet zo principieel, niet indrukwekkend."

„Ik geloof niet in al die mensen die zeggen te weten wat ze zouden doen als ze in een bepaalde situatie zouden komen te verkeren. Het is afhankelijk van je morele opvatting op dat specifieke moment. Dat heb ik ervaren in München. Ik ging weg. Maar die anderen waren geen honden omdat ze doorgingen met sporten. Ik vond hun argumenten alleen niet zo valide. Maar denk niet dat er iemand was die zei: laat die stomme Israëlieten toch, daar heb ik niks mee te maken. Iedereen voelde mee. Maar iedereen maakte zijn eigen keuze wat voor actie hij of zij ondernam. Je kunt nu ook absoluut niet zeggen: als ik de volgende keer in zo'n situatie terechtkom, dan doe ik dit of dat. Misschien ben je maar een paar keer in je leven een held."

Freek: „Dat is een mooie kop voor boven dit verhaal."

Heeft het, behalve dat inzicht, uiteindelijk nog iets opgeleverd?

Freek: „Nou ja, het heeft in het bewustzijn van sportjournalisten natuurlijk wel iets in beweging gebracht. Je kon daarna als sportploeg nooit meer ergens heen gaan of je kreeg van te voren te horen hoe de politieke situatie in het land was."

Voor jullie beiden is deze episode meer dan een kort intermezzo gebleken. We hebben het er nu niet voor niets weer over.

Freek: „Carrièretechnisch is het zoïets als een groot hit hebben. Het komt altijd weer terug. Ik had er heel lang niet al te veel over gezegd, maar toen Maxima naar Nederland kwam, was het weer bingo. Zat ik weer in een comité met Mies Bouhuys en Ed van Thijn. Ik weet ook zeker dat ik weer mee had gedaan als haar vader naar de kroning was gekomen. Dat vuurtje hadden ze alvast zelf geblust voor het zou kunnen oplaaien. Het is al erg genoeg dat onze toekomstige koningin deze grootvader heeft.”

Paul: „Ook voor mij heeft het invloed gehad. Mijn sportcarrière is er toch betekenisvoller door geworden, het ging om meer dan alleen maar hockey. Ik werd destijds toch wel 'a rebel without a cause' genoemd, iemand die tegen de gevestigde orde aanschopte. Al moet ik zeggen dat mij later door diezelfde gevestigde orde nooit veel kwalijk werd genomen. Dat is ook het positieve van de hockeywereld, die is liberaal in de goede zin van het woord. Dat ik uit München vertrokken was, werd me niet nagedragen, ik werd gewoon weer geselecteerd. En ook Hans Jorritsma was nadien geen persona non grata, die werd later toch ook nog bondscoach.”